

De verspreidingsgrens van de Ruige leeuwetand (*Leontodon hispidus* L.) in Nederland en zijn voorkomen op veen in de Krimpenerwaard

E.J. Weeda (Rijksherbarium, Postbus 9514, 2300 RA Leiden)

The distribution limits of *Leontodon hispidus* L. in the Netherlands and its occurrence on peat in the Krimpenerwaard (province of Zuid-Holland)

The limits of the distribution of *Leontodon hispidus* in the Dutch riverine area are difficult to be established because the species is often confused with *L. saxatilis*. Generally the former species occurs in rather dry grassland on chalk, loess or river clay. During an investigation of marginal parts of its area, *L. hispidus* was found to thrive on peat in a road verge in the Krimpenerwaard (IVON-square 38.23). A 'relevé' of this locality is given. In contrast with several recent records, along the lower course of the Gelderse IJssel the author observed only *L. saxatilis* and no *L. hispidus*. A former (apparent?) gap in the species' distribution in the western part of Noord-Brabant has been filled up for the greater part. On the other hand, *L. hispidus* has vanished along the Dommel in the same province.

Leontodon hispidus behoort hier te lande tot de 'miskende' plantesoorten.¹ Vanouds worden bepaalde vormen van *L. saxatilis* voor *L. hispidus* aangezien. Zo hebben de opgaven van *L. hispidus* van De Gorter², Kops³ en Van Hall⁴ in meerderheid stellig op *L. saxatilis* betrekking, al was Van Hall ook degene die de plant voor het eerst in Nederland verzamelde (bij Rheden). Latere 19e-eeuwse floristen onderscheidde *L. hispidus* wel goed, maar troffen hem slechts op weinig plaatsen aan.⁵ Het IVON-verspreidingskaartje over de periode 1900–1950 laat daarentegen een gesloten verspreidingspatroon zien in Zuid- en Midden-Limburg en langs de Maas stroomafwaarts tot Heerewaarden, en een meer verbrokken patroon elders in het rivierengebied. Er is ruim voldoende herbariummateriaal om de geloofwaardigheid van dit beeld te staven.¹ Slechts twee IVON-opgaven (voor Heenvliet en Sluipwijk) zijn aantoonbaar onjuist — het corresponderende herbariummateriaal behoort tot andere *Leontodon*-soorten — en een negental opgaven moet als twijfelachtig worden beschouwd. In de laatste decennia blijkt de verwarring rondom *L. hispidus* weer sterk te zijn toegenomen: een kleine 40 procent van de opgaven betreft gebieden waar deze soort niet of nauwelijks is verzameld, en staat onder verdenking op andere composieten betrekking te hebben.

Om voor het derde deel van de Atlas van de Nederlandse Flora⁶ een verantwoord verspreidingskaartje te kunnen produceren, ben ik het voorkomen van deze soort speciaal nagegaan aan de randen van het door herbariummateriaal 'gedekte' gebied: om Zutphen, Gouda en Bergen op Zoom. Eén van de te controleren opgaven betrof IVON-hok 38.23.12 bij Stolwijk in de Krimpenerwaard. Deze vindplaats zou min of meer aansluiten bij het voorkomen langs de Hollandse IJssel, waar *L. hispidus* volgens Van der Voo⁷ plaatselijk talrijk was bij Haastrecht en Hekendorp. Daar betrof het echter kleiige vloedruggen aan de noordkant van de rivier, en bij Stolwijk een laagveengebied ten zuiden ervan. Toch resulteerde een expeditie naar Stolwijk op 1 september 1987 — anders dan verscheidene zoekacties elders — in het aantreffen van een fraaie populatie van de Ruige leeuwetand. Eerder was de plant hier gevonden door Th. A. Hattink in 1974.

Qua standplaats en vegetatie wijkt de groeiplaats bij Stolwijk nogal af van wat in Nederland voor *L. hispidus* gebruikelijk is. Gewoonlijk staat deze op vrij droge grasgrond

op krijt, löss of rivierklei, in Mesobromion- of Arrhenatherion-vegetaties.^{7 8} In de Krim-penerwaard staat de plant echter op vochtige veengrond in het laagste deel van een wegberm samen met vochtminnende soorten als *Juncus articulatus*, *Carex panicea* en *Filipendula ulmaria*. De begroeiing doet denken aan een blauwgrasland, al ontbreken de meer gevoelige soorten uit deze biotoop. De volgende opname geeft een beeld van de vegetatie ter plaatse:

Proefvlakte 12 x 2 m² (langs sloot maar exclusief oeverbegroeiing). Vegetatie eenmaal gemaaid, 25 cm hoog. Bedekking 90%; open plekje(b)lijkbaar ontstaan door mollenwerk. Moslaag weinig ontwikkeld, niet nader onderzocht.

Gras- en biesachtige planten:

<i>Juncus articulatus</i>	2	<i>Carex acuta</i>	1
<i>Carex panicea</i>	2	<i>Lolium perenne</i>	1
<i>Holcus lanatus</i>	2	<i>Arrhenatherum elatius</i>	+
<i>Festuca rubra</i>	2	<i>Juncus conglomeratus</i>	+
<i>Deschampsia cespitosa</i>	1	<i>Juncus effusus</i>	+
<i>Festuca pratensis</i>	1	<i>Triglochin palustris</i>	+

Rozetplanten:

<i>Leontodon hispidus</i>	2	<i>Cirsium palustre</i>	+
<i>Plantago lanceolata</i>	1	<i>Hypochaeris radicata</i>	+

Overige:

<i>Filipendula ulmaria</i>	2	<i>Crepis capillaris</i>	+
<i>Trifolium pratense</i>	2	<i>Achillea millefolium</i>	+
<i>Polygonum amphibium</i>	2	<i>Lycopus europaeus</i>	+
<i>Rumex acetosa</i>	1	<i>Angelica sylvestris</i>	+
<i>Ranunculus acris</i>	1	<i>Caltha palustris</i>	+
<i>Lythrum salicaria</i>	1	<i>Rumex hydrolapathum</i>	+ ^o
<i>Prunella vulgaris</i>	1	<i>Acorus calamus</i>	+ ^o
<i>Cerastium fontanum</i>	1		

Is een dergelijk voorkomen van *L. hispidus* in een Molinion-achtige begroeiing voor Nederland uitzonderlijk, voor Midden-Europa geldt dit niet. Oberdorfer⁹ vermeldt presenties tussen de 30 en 40% in drie typen Molinietum-vegetaties en Philippi¹⁰ geeft in enkele van zijn Molinietum-tabellen nog hogere presenties van *L. hispidus*.

Nog enkele opmerkingen over de begrenzing van het Nederlandse verspreidingsgebied van de soort. Langs de Gelderse IJssel gaat *L. hispidus* momenteel niet of nauwelijks verder noordwaarts dan Brummen. Vroeger is hij verzameld bij Zutphen en Olst (in het laatste geval betreft het helaas een herbariumvel waar op één etiket Arnhem en Olst als vindplaatsen worden genoemd, zodat niet geheel zeker is of er materiaal van Olst bij is). Zelf heb ik bij herhaalde nasporingen rondom Zutphen en verder stroomafwaarts nooit anders dan *L. saxatilis* kunnen vinden.

Op het oude IVON-verspreidingskaartje gaapt een hiaat tussen de vindplaatsen in het zoetwatergetijdengebied en die bij Bergen op Zoom. Van laatstgenoemde stad is *L. hispidus* al sinds 1896 bekend. Op het kaartje van Van Soest¹¹ is het hiaat nog groter: hij legt de westgrens van het gesloten areaal in het Land van Maas en Waal. Volgens recente verspreidingsgegevens van J.M.A. Cools¹² is de vroegere (schijnbare?) onderbreking vrijwel opgevuld door vondsten bij onder meer Willemstad, Nieuw Vossemeer, Steenberg en Halsteren, waarbij het intussen steeds om zeer geringe aantallen planten gaat, die voor een deel inmiddels weer verdwenen zijn. (Voor de volledigheid: de vindplaatsen bij Bergen op Zoom sluiten niet duidelijk aan bij het Belgische verspreidingsgebied.¹³)

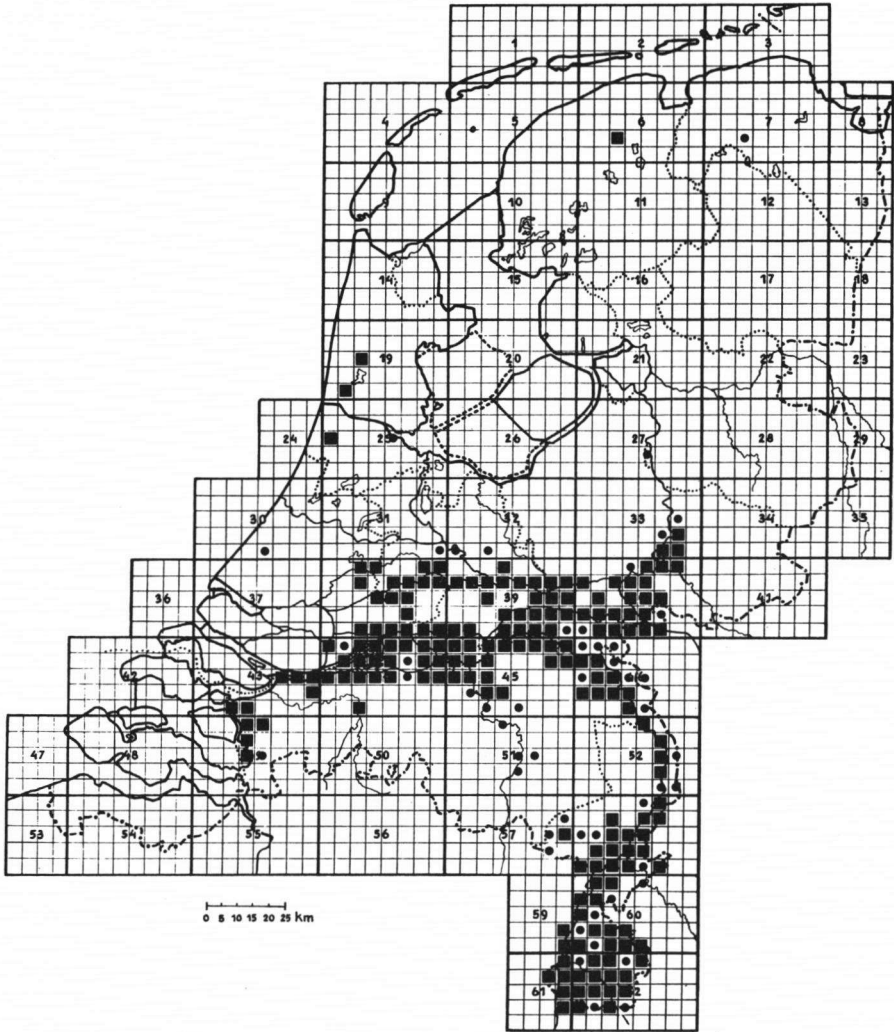

Fig. 1. Verspreiding van *Leontodon hispidus* L. in Nederland. ■ = uurhok waarin de soort sinds 1950 is aangetroffen. ● = uurhok waarin de soort alleen vóór 1950 is aangetroffen. Een verspreidingskaartje uitsluitend op basis van herbariummateriaal is in 1984 gepubliceerd in *Natura*.¹

Tegenover deze mogelijke — wellicht slechts tijdelijke — terreinwinst langs de Brabantse noordwestkust staat de verdwijning van *L. hispidus* in het Dommelgebied. Naast oncontroleerbare literatuuropgaven voor Vught¹⁴ en Boxtel¹⁵ is er een aantal Ivon-opgaven van J.J. Piet, waarvan er drie door herbariummateriaal worden gesteund (Stratum, Strijp en Broekeind). In het Dommelgebied bestond nog de meeste kans de plant in een soortgelijk milieu aan te treffen als in de Krimpenerwaard; jammer genoeg zijn er geen standplaatsomschrijvingen uit het Dommeldal bekend.

Hoeveel dynamiek er werkelijk in het optreden van *L. hispidus* zit, kan pas worden vastgesteld als de plant goed wordt herkend. Wie twijfelt, breke een uitgebloeid bloemhoofdje door: bevinden zich in de schuivvormige omwindselbladen kromme vruchten met een kroontje zonder pappusharen, dan heeft men onverbiddelijk *L. saxatilis* voor zich. Graag herhaal ik hier mijn verzoek¹ om herbariummateriaal ter inzage te krijgen uit de omgeving van Weert, West- en Midden-Brabant, het IJsselgebied, Utrecht, enzovoorts. Opgaven die stellig gecontroleerd moeten worden, zijn er onder meer voor het Eemgebied¹⁶ en voor Willinks Weust bij Winterswijk.¹⁷ Hoe dan ook, een groeiplaats als die in de Krimpenerwaard — waar *L. hispidus* vóór 1974 nooit was waargenomen — laat zien dat deze plant ons nog voor verrassingen kan plaatsen.

1. E.J. Weeda, 1984. Over lastige composieten, schermbloemigen en de zin van verzamelen. *Natura* 81: 238–247.
2. D. de Gorter, 1781. *Flora VII Provinciarum Belgii foederati indigena*. Haarlem.
3. J. Kops, 1807. *Flora Batava* 2. Amsterdam.
4. H.C. van Hall, 1825. *Flora Belgii Septentrionalis I (1/2)*. Amsterdam.
5. C.A.J.A. Oudemans, 1881. *Leontodon hispidus* L. *Ned. Kruidk. Arch.* II (3): 293.
L. Vuyck, 1902. *Prodromus Florae Batavae I (2)*, ed. 2. Nijmegen.
6. *Atlas van de Nederlandse Flora* 3. In voorbereiding.
7. E.E. van der Voo, 1968. *Ranunculus auricomus* L. en het vloedruggen-gebied van de Hollandse IJssel. *Gorteria* 4: 134–136.
8. V. Westhoff & A.J. den Held, 1969. *Plantengemeenschappen in Nederland*. Zutphen.
W.H. Diemont & A.J.H.M. van de Ven, 1953. *De kalkgraslanden van Zuid-Limburg*. A. De Phanerogamen. *Publ. Natuurh. Gen. Limburg* 6: 3–20 + tabel 1.
9. E. Oberdorfer, 1983. *Molinio-Arrhenatheretea*, in: *Süddeutsche Pflanzengesellschaften* 3: 346–436. Stuttgart/New York.
10. G. Philippi, 1960. Zur Gliederung der Pfeifengraswiesen im südlichen und mittleren Oberrheingebiet. *Beitr. Naturk. Forsch. SW-Deutschl.* 19: 138–187.
11. J.L. van Soest, 1930. *Plantengeografie* 19. *Leontodon hispidus* (Ruige Leeuwetand). *Natura* nr. 386: 180–181.
12. J.M.A. Cools, in voorbereiding. *Atlas van de Noordbrabantse Flora*.
13. E. van Rompaey & L. Delvosalle, 1979. *Atlas van de Belgische en Luxemburgse Flora*, ed. 2. Meise.
14. F.J.J. Slingsby van Hoven, 1879. *Flora van 's-Hertogenbosch*, ed. 2. Leeuwarden.
15. H. Heukels, 1901. Verslag omtrent nieuwe vindplaatsen van in Nederland zeldzame planten, gevonden in 1901. *De Levende Natuur* 6: 185.
16. Werkgroep Ontwikkeling Eemland, 1975. *Floristische verkenning van de Eemoevers tussen Amersfoort en Eembrugge*. *Te Velde* 6: 22–25.
17. V. Westhoff, P.A. Bakker, C.G. van Leeuwen, E.E. van der Voo & I.S. Zonneveld, 1973. *Wilde Planten* 3: 235. Amsterdam.